

پیشگیری اقتضایی از کجروی

حمید وطن خواه^۱

چکیده

زمینه و هدف: زمینه انجام این پژوهش، تاثیر قابل توجه پدیده «کجروی» در ایجاد اختلال در نظم اجتماعی و رویکردهای متفاوت جوامع مختلف در قبال این پدیده است که منجر به بروز واکنش‌ها و نتایج متفاوتی در برابر آن شده است. هدف از نگارش این مقاله، بررسی وضعیت موجود و پیشنهاد راهکارهای موثر برای رفع هوشمندانه زمینه‌های کجروی در جامعه با استفاده از پیشگیری اقتضایی، در راستای افزایش موفقیت برنامه‌های پیشگیرانه است.

روش‌شناسی: روش تحقیق بصورت کیفی بوده و با استفاده از داده‌های اولیه حاصل از بررسی اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای و سپس مصاحبه دقیق با ۱۶ نفر از خبرگان موضوع در این زمینه (مبتنی بر روش تحلیل تفسیری) صورت گرفته است.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که پیشگیری اقتضایی از کجروی، راهکارهای پیشگیرانه‌ای هستند که ضمن در نظر گرفتن ارزش‌ها و عرف اکثریت جامعه، هدفمند و عملکردگرا بوده و با پیش‌بینی منطقی راه‌های جایگزین برای رفتارهای انحرافی افراد کجرو، به دنبال افزایش موفقیت برنامه‌های پیشگیری از جرم است. برنامه‌های پیشگیری از کجروی باید به‌نحوی طرح‌ریزی شوند که ضمن برآوردن نسبی خواست‌ها و ارزش‌های مورد قبول اکثریت جامعه، آزادی عمل محدود و منطقی را برای اقلیتی که هم‌نوا با سایر افراد جامعه نیستند (افراد کجرو) فراهم آورد، چون در غیر این صورت واکنش افراد ناهم‌نوا ممکن است فراتر از کجروی و در قالب جرایم خشن و ویرانگر بروز یابد، بنابراین پیشگیری اقتضایی از کجروی به دنبال آن است که تا حد معینی (به لحاظ اقتضائات اجتماعی - فرهنگی جامعه)، با رفتارهای کجروانه برخورد شود و ضمن اجتناب از سرکوب هرگونه رفتار ناهم‌نویانه، از بروز سرخوردگی و یا تبدیل رفتار آنها به جرایم خشن در جامعه جلوگیری شود.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری اقتضایی، کجروی، پیشگیری از جرم

□ استناد: وطن خواه، حمید (بهار، ۱۳۹۷). پیشگیری اقتضایی از کجروی. فصلنامه رهیافت پیشگیری، (۱)، ۱۲۱-۱۴۱.

مقدمه

زندگی اجتماعی انسان تحت حاکمیت قواعد یا هنجارهای اجتماعی است. اگر ما از قواعدی که بعضی انواع رفتار را در زمینه‌های معینی به‌عنوان رفتارهای مناسب و رفتارهای دیگری را به‌عنوان رفتارهای نامناسب تعریف می‌کنند پیروی نمی‌کردیم فعالیت‌هایمان دستخوش هرج و مرج می‌شد. برای مثال رفتار منظم در بزرگراه‌ها، چنانچه رانندگان قاعده راندن از سمت چپ و دیگر قواعد راهنمایی و رانندگی را رعایت نمی‌کردند غیرممکن می‌شد. هنجارهایی که ما در رفتارهایمان از آنها پیروی می‌کنیم به زندگی اجتماعی خصلتی منظم و قابل پیش‌بینی می‌بخشند و جامعه‌شناسی تا اندازه زیادی با نشان دادن این که چگونه نظم اجتماعی برقرار می‌شود سروکار دارد. اما این موضوع روی دیگری هم دارد. همیشه همه کس با انتظارات اجتماعی هم‌نواپی نمی‌کند. رانندگان گاهی قواعد رفتار عبور و مرور را رعایت نمی‌کنند، حتی اگر زندگی دیگران در نتیجه آن به خطر افتد. هنگامی که شخصی شتاب‌زده، یا تحت تاثیر الکل باشد ممکن است از روی بی‌پروایی رانندگی کند و حتی شاید درخلاف جهت یک خیابان یک طرفه میان بر بزند. افراد اغلب از قواعدی که انتظار می‌رود پیروی کنند، منحرف می‌شوند. حسب رهیافت‌های جدید فردی که درست اجتماعی نشده است، هنجارهای فرهنگی را در شخصیت خود عجین نمی‌سازد و برای همین نمی‌تواند میان رفتار شایسته و رفتار ناشایسته تمایز گذارد و بنابر رهیافتی دیگر، فرد منحرف نخست باید منحرف شدن را یاد بگیرد. جامعه‌شناسان معتقدند که بسیاری از صورت‌ها یا رفتار انحراف‌آمیز از شخصی به شخص دیگر انتقال می‌یابند (رشیدزاده گرگری، ۱۳۸۶، ص ۵۱).

مطالعه رفتار انحرافی (کج‌روی) یکی از مهمترین وظایف جامعه‌شناسی است. این حوزه تحلیل جامعه‌شناسی پیچیده است زیرا به اندازه ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، انواع فراوان تخلف از قانون نیز وجود دارد. از آنجا که هنجارها در میان فرهنگ‌های مختلف و حتی بین خرده فرهنگ‌های گوناگون درون یک جامعه فرق می‌کنند، آنچه که در یک محیط فرهنگی طبیعی است ممکن است در محیط فرهنگی دیگری انحراف محسوب شود. نکته مهمی که در اینجا وجود دارد، این است که پیشگیری اقتضایی از کج‌روی، گام مهمی در پیشگیری از جرم بشمار می‌رود و تا زمانی که رفتار کج‌روانه در جامعه‌ای تحت کنترل منطقی نباشد، برنامه‌های پیشگیری از جرم اصولاً کم اثر و کم فایده خواهد بود.

ماهیت و محتوای رفتار کج‌روانه هم از گذشته تاکنون و هم از یک جامعه تا جامعه دیگر بسیار فرق می‌کند. در مجموع هیچ یک از این نظریه‌ها تبیین جامعی از جرم را فراهم نمی‌سازند تا چه رسد به تبیین همه انواع کج‌روی. اما این نظریه‌ها از بعضی لحاظ با یکدیگر تداخل می‌کنند و از پاره‌ای جهات دیگر می‌توانند با هم ترکیب شوند تا درک معقولی از جنبه‌های عمده رفتار کج‌روانه فراهم سازند. کج‌روی به‌عنوان یکی از مشکلات جامعه شناختی همواره مورد بحث دانشمندان علوم انسانی و همچنین سیاستمداران و مدیران اجرایی کشورها بوده است و این دو دسته، همواره سعی داشته‌اند علل و عوامل کج‌روی را شناسایی و بر آنها تاثیر بگذارند تا از میزان شیوع این پدیده در جامعه کاسته شده و نظم اجتماعی دچار اختلال نگردد. با صنعتی شدن جوامع و گسترش شهرنشینی، پدیده کج‌روی و وقوع جرایم، به‌نحو چشم‌گیری افزایش یافته و زنگ هشدار را برای مسئولان اجرایی کشورها و دانشمندان جامعه‌شناسی به صدا در آورده است؛ بنابراین اهمیت پژوهش حاضر، به‌دلیل اهمیت پیشگیری اقتصادی از کج‌روی در افزایش تاثیرگذاری برنامه‌های پیشگیری از جرم از یک‌سو و افزایش میزان نگرانی‌های جامعه از روند و کیفیت وقوع جرم و جنایت (و کاهش امنیت روانی مردم) از سوی دیگر است. ضرورت پژوهش نیز بدان جهت است که پژوهش‌متناظری که به کیفیت موضوع در کشور ما پرداخته باشد یافت نشد. بنابراین در صورتی که برنامه‌های پیشگیری اقتصادی از کج‌روی با موفقیت در جامعه‌ای اجرا شود، موفقیت برنامه‌های کلان پیشگیری از وقوع جرم هم بسیار محتمل‌تر خواهد شد و تاثیرگذاری آنها بر عوامل انسانی و محیطی در جامعه بیشتر می‌شود.

تاثیر قابل توجه پدیده «کج‌روی» در ایجاد اختلال در نظم اجتماعی و رویکردهای متفاوت جوامع مختلف در قبال این پدیده، منجر به بروز واکنش‌ها و نتایج متفاوتی در برابر آن شده است. هدف از نگارش این مقاله، بررسی وضعیت موجود و پیشنهاد راهکارهای موثر برای رفع هوشمندانه زمینه‌های کج‌روی در جامعه با استفاده از پیشگیری اقتصادی، در راستای دستیابی به یک جامعه سالم و بانشاط و افزایش موفقیت برنامه‌های پیشگیرانه عملکردگرا است. پرسش اصلی که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود این است که ماهیت پیشگیری اقتصادی از کج‌روی چیست و چه تاثیری در افزایش موفقیت برنامه‌های پیشگیری از جرم دارد؟

مبانی نظری

از نظر دورکیم عنصر اصلی تداوم حیات اجتماعی که علی‌رغم تغییرات در روابط ما و افرادی که سازنده آن است استمرار می‌یابد، نظم اخلاقی (مجموعه‌ای از قواعد حاکم بر روابط اجتماعی) است. (ورسلی، ۱۳۸۸، ص ۲۷). تقسیم کار اجتماعی را نیز از دیگر مسایل مهم نظم اجتماعی می‌دانند. نهادهای اجتماعی مدرن متقابلاً به یکدیگر وابسته‌اند. برای مثال، اقتصاد به خانواده وابسته است تا با جامعه‌پذیر کردن افراد، کارکنانی منظم و باانگیزه تربیت کند. به‌همین ترتیب نیز خانواده برای پیدا کردن شغل و کسب درآمد که تشکیل خانواده را ممکن می‌سازد، به اقتصاد وابسته است. (سیدمن، ۱۳۹۶، ص ۶۱). تقسیم کار از طریق ایجاد حس وابستگی به دیگران، باعث افزایش همبستگی انسان می‌شود. (کوزر، ۱۳۹۲، ص ۳۳). به‌عنوان مثال، دانش‌آموزانی که به مدرسه دلبستگی و تعهد دارند، پیام‌ها و انتظارات معلمان را که معمولاً هم‌نوا با قانون‌اند، بیشتر دریافت می‌کنند؛ اما تعامل با دوستان (کج‌رو) ممکن است بر فرآیندهای شرم و گناه مورد انتظار انطباقی، به شیوه متفاوتی تأثیرگذار باشد (علی‌وردی‌نیا و حسنی، ۱۳۹۲، ص ۹). ساترلند و کرسی درخصوص آثار همنشینی معتقدند افراد در خلال این نشست‌و‌برخاست‌ها، فنون و نگرش‌های کج‌روانه را می‌آموزند و همنشینان می‌کوشند تا با بهره‌گرفتن از ابزارها و ترفندهای خاص، فرد را وادارند به دلخواه آنها فکر، احساس و رفتار کند (انصاری، ۱۳۸۹، ص ۴۲).

مفهوم کج‌روی: در فرهنگ ما، مفهوم کج‌روی را به «اعمال بد» و «ناشایست» نسبت داده‌اند و متضاد آن «راستی» و «راست‌کرداری» در نظر گرفته شده است. از نظر علمی، کج‌روی را می‌توان ناهمنوایی با هنجار یا مجموعه هنجارهای معینی تعریف کرد که توسط تعداد قابل ملاحظه‌ای از مردم اجتماع یا جامعه‌ای پذیرفته شده است. در جای دیگر، کج‌روی به وقوع تعداد زیادی از مشاهدات در جامعه اطلاق می‌شود که آنها نامناسب و ناشایست هستند و نیازمند درمان‌اند (ایتزن^۱، ۱۹۹۰). هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان به سادگی به کسانی که از هنجارها منحرف می‌شوند و کسانی که با آنها همنوایی می‌کنند تقسیم کرد. بیشتر ما در بعضی مواقع از قواعد عموماً پذیرفته

شده رفتار سرپیچی می‌کنیم. بسیاری از افراد در یک زمانی مرتکب سرقت‌هایی جزئی شده‌اند، مانند برداشتن چیزی از یک فروشگاه بدون پرداختن پول آن یا بردن چیزهای کوچکی مانند کاغذ یادداشت اداری از محل کار و استفاده شخصی از آن (گیدنز، ۱۳۹۶، ص ۱۴۹). تعداد زیادی از افراد مواد مخدر مصرف کرده‌اند، نوشابه الکلی خریداری کرده‌اند، داروهای غیرقانونی مصرف کرده‌اند، یا در اعمال جنسی ممنوع شرکت کرده‌اند. دامنه مفهوم کج‌روی چنان که برخی مثال‌ها نشان خواهند داد بسیار گسترده است. کج‌روی فقط به رفتار فردی اشاره نمی‌کند بلکه به فعالیت‌های گروه‌ها نیز مربوط می‌شود. بسیاری از بی‌خانمان‌ها تنها می‌توانند در حاشیه جامعه بزرگتر زندگی نکبت باری را به سختی بگذرانند (گیدنز، ۱۳۹۶، ص ۱۵۰). برخی هم پاره فرهنگ را مجموعه ارزش‌ها، شیوه‌های کنش و نگرش‌های مرتبط با سبک زندگی و مناسک گروه‌های اجتماعی می‌دانند که با فرهنگ فراگیر جامعه یا گروه‌های دیگر تفاوت دارند (بلکمن، ۲۰۱۴، ص ۷۰۷). این مفاهیم از آغاز با کج‌روی پیوند داشته است و به پیوند آن با مجموعه‌های خاص و متمایز باورها، ارزش‌ها و کنش‌ها اشاره دارد (گلستروپ، ۲۰۰۶، ص ۱۳). از سوی، فرازهای قرآنی متعددی هم بیانگر این نکته‌اند که برخی ویژگی‌های زیستی، افراد را به آماج انواعی از کنش‌های کج‌روانه، بدل می‌کنند (سلیمی، ۱۳۹۶، ص ۲۳).

در یک تقسیم‌بندی کلی گونه‌های مختلف رفتارهای کج‌روانه شامل اختلال هنجاری، نظام گسیختگی اجتماعی، ناهمنوائی و انحراف رفتاری می‌شود:

اختلال هنجاری: هنجارهای اجتماعی را تجلی بیرونی ارزش‌های اجتماعی و قواعد تعیین‌کننده چگونگی تفکر و نحوه سلوک انسانی می‌دانند. در این میان، اثر گذاری هنجارها بر رفتار را نیز برحسب «نیروی هنجاری» تبیین می‌کنند و عملکرد این نیرو را بر اساس سه ویژگی «اجبار»، «عمومیت» و «خارجی بودن» هنجارها روشن می‌سازند (چلبی، ۱۳۹۵، ص ۲۴).

نظام گسیختگی اجتماعی: این واژه نیز از جمله واژه‌های به حساب آمده است که مفهوم آن پیوندی جداناپذیر با کج‌روی دارد و در بیانی کلی، وضعیتی محسوب شده است در نقطه مقابل «سازمان داشتن» که باید آنرا حاصل فروریختن و از بین رفتن نفوذ هنجارهای مرسوم حاکم بر رفتار

به حساب آورد. این واژه ناظر به وضعیتی مبتنی بر فقدان کارکرد صحیح نقش‌ها و پایگاه‌های اجتماعی قلمداد شده است که موجب می‌شود افراد به هدف‌های خود و هدف‌های اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند، نرسند (طوبی و پیلهور، ۱۳۵۶، ص ۳۲). نتایج یک تحقیق نشان داده است که آنومی (بی‌هنجاری) با بروز کج‌روی، رابطه و تاثیر مستقیم دارد (پویافر، ۱۳۹۰، ص ۵۵).

ناهمنوائی: هم‌نوائی را در تعبیری کلی، کنش‌هایی می‌دانند که فرد در تلاش برای وفق دادن خویش با هنجارها و ارزش‌ها و انتظاراتی که از او وجود دارد، انجام می‌دهد (محسنی، ۱۳۹۲، ص ۴۸۹). با این وجود، جامعه‌شناسان به این واقعیت نیز توجه می‌دهند که بویژه در جوامع مدرن، الگوها و شیوه‌های متنوع و متفاوتی برای تحقق یافتن این سازگاری وجود دارد. بر همین اساس، در سخن امثال گی رشه، مفهوم هم‌نوائی بر رفتار مبتنی بر پذیرش و اقتباس الگوهای رایج تر محدود می‌شود.

انحراف: انحراف در واقع رفتارهای مخالف با ارزش‌ها و هنجارها و قوانین مورد پذیرش جامعه است و یا انحراف «هرگونه رفتاری است که با انتظارات جامعه یا یکی از گروه‌های مشخص درون جامعه منطبق و سازگار نباشد. انحراف دوری جستن و فرار از هنجارهاست و هنگامی رخ می‌دهد که فرد یا گروهی معیارهای جامعه را رعایت نمی‌کنند». به عبارت دیگر نمونه‌های انحرافی بستگی به ساختارهای سازمان‌ها، و عقاید و ایدئولوژی مردم یک سرزمین در زمان و مکانی مشخص دارد. در یک تحقیق مشخص شد که متون قرآنی تاییدکننده این موضوع هستند که مولفه‌های پاره فرهنگی در شکل‌گیری پدیده کج‌روی و بزهدیدگی موثرند و توجه به آنها در سیاست‌های کنترلی اسلامی ضروری است (سلیمی، ۱۳۹۵، ص ۲۹). برخی تخلف از قوانین را هم کج‌روی می‌دانند، اما جامعه این نوع رفتار را آنچنان برای حیات خود مخاطره آمیز می‌بیند که دولت و ابزارهای حکومتی را به مقابله با آن وا می‌دارد، تا جایی که در برخی موارد متخلف ممکن است مدت مدیدی به زندان محکوم شود و از حضور فعال در جامعه محروم گردد یا حتی به سلب حیات محکوم شود (رابرستون، ۱۳۷۷، ص ۶۲).

در بررسی موضوع نقش کج‌روی در نظم و امنیت اجتماعی، اشتباهی جدی خواهد بود که به کج‌روی به کلی، به دید منفی بنگریم. جامعه‌ای که بر این واقعیت واقف است که انسان‌ها، ارزش‌ها

و علایق گوناگونی دارند باید جایی برای افراد و گروه‌هایی در نظر بگیرند که فعالیت‌هایشان با هنجارهایی که اکثریت از آنها پیروی می‌کند، هم‌نوايي ندارد. غالباً کسانی که از شیوه‌های رسمی پیروی می‌کنند به افرادی که در سیاست، علم، هنر و زمینه‌های دیگر اندیشه‌های نو پدید می‌آورند با سوء ظن می‌نگرند. برای مثال آرمان‌های سیاسی که در برخی انقلاب‌های گذشته دنیا پدید آمده (آزادی فرد و برابری فرصت‌ها) با مقاومت شدید افراد زیادی در آن زمان روبرو شده، با این وجود، آنها اکنون در سراسر گیتی پذیرفته شده‌اند. انحراف از هنجارهای مسلط یک جامعه نیازمند شهامت و ثبات عزم است، اما اغلب نقش سیاسی در پدید آوردن فرایندهای دگرگونی داشته است که بعداً معلوم شده به سود عموم بوده است. آیا کج‌روی زیان آور، بهایی است که هر جامعه که در آن امکان قابل ملاحظه برای اشتغال افراد به فعالیت‌ها ناهم‌نواگر وجود دارد باید بپردازد؟ برای مثال آیا میزان خشونت تبهکارانه هزینه‌ای است که در جامعه در مقابل آزادی‌های فردی که شهروندان از آنها بهره‌مند هستند دریافت می‌شود؟ برخی همین نظر را بیان کرده و استدلال می‌کنند که جرایم خشن در جامعه‌ای که در آن تعاریف انعطاف‌ناپذیر هم‌نوايي به کار بسته نمی‌شود، اجتناب‌ناپذیر است. اما این نظر هنگامی که به دقت بررسی شود چندان درست به نظر نمی‌رسد. در بعضی جوامع که در آنها دامنه گسترده‌ای از آزادی‌های فردی شناخته شده است، و فعالیت‌های کج‌روانه تحمل می‌شود (مانند هلند) میزان جرایم خشن اندک است. برعکس، کشورهایی که دامنه آزادی فردی در آنها محدود است (مانند آفریقای جنوبی) ممکن است سطح بالایی از خشونت را نشان دهند. جامعه‌ای که نسبت به رفتار کج‌روانه تحمل نشان می‌دهد دچار شکاف اجتماعی نمی‌شود. اما دستیابی به این امر احتمالاً هنگامی ممکن است که آزادی‌های فردی با عدالت اجتماعی همراه شود. در یک نظم اجتماعی که نابرابری‌ها به‌طور آشکار بزرگ نیستند و فرصت زندگی کامل و رضایت‌بخش برای همه به‌طور کلی وجود دارد، اگر آزادی با برابری هماهنگ نشود و اگر بسیاری از مردم زندگی خود را تا حد زیادی تهی از ارضای شخصی ببینند، بسیار محتمل است که رفتار انحرافی متوجه هدف‌هایی شود که از نظر اجتماعی ویرانگر هستند (گیدنز، ۱۳۹۶، ص ۱۸۶). برخی حتی نوع تغذیه را هم در ارتکاب جرم و کج‌روی موثر دانسته‌اند و معتقدند توجه به تغذیه افراد به‌عنوان عاملی مؤثر در ارتکاب جرم و پیشگیری

از آن از نگاه جرم‌شناسی خرد و کلان امری ضروری است که باید در مورد آن برنامه‌ریزی و تقنین صورت پذیرد. خوراکی‌های بی ارزش از نظر غذایی مانند فست فودها و میان وعده‌های حاوی چربی‌های مضر، قند بالا و مواد نگهدارنده که همگی حساسیت‌زا و محرک هستند، رواج مصرف آنها در بین عموم مردم منجر به بروز طیف گسترده‌ای از معضلات رفتاری شده که در قالب بیش فعالی، تحریکات جنسی نامناسب، پرخاشگری، خشونت، تخریب‌گری و گرایش به ارتکاب انواع اعمال منحرفانه و مجرمانه نمود می‌یابد (محسنی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۱). هر جامعه، نه فقط به لحاظ فرهنگی دارای هدف‌های مجاز و معینی است بلکه افزون بر آن به لحاظ اجتماعی نیز دارای ابزارهای تأیید شده‌ای برای رسیدن به آن اهداف است. هرگاه فرد به این وسایل دست پیدا نکند احتمال بروز رفتار انحرافی برای او به‌عنوان نتیجه این نبود، وجود خواهد داشت و امنیت جامعه به مخاطره خواهد افتاد (کوئن، ۱۳۹۳، ص ۲۲۰). به‌عنوان مثال، همیشه جامعه این‌گونه اندیشیده که پیشگیری از استعمال سیگار توسط کودکان و نوجوانان، در واقع پیشگیری از ورود آنان به دنیای اعتیاد به مواد مخدر خواهد بود و درصد معتادان به افیون و مواد مخدر صنعتی را کاهش خواهد داد. بر اساس همین دیدگاه، جوانانی که دوستان متخلفی دارند، احتمال بیشتری دارد که خود آنها هم بزهکار شوند (انگرام، ۲۰۰۷، ص ۳۸۲). درعین حال باید توجه شود پیشگیری اقتضایی در این خصوص، ممکن است طیف وسیعی از اقدامات پیشگیری اجتماعی، اقدامات وضعی، اقدامات قانونی و کیفری و همچنین اقدامات محیطی را شامل شود که لازمه انجام آن، مساعدت همه نهادهای دست‌اندرکار در این زمینه است. در مثال ساده یادشده، برای دادن امتیازات مادی و معنوی به افرادی که سیگار را ترک می‌کنند و یا استفاده رایگان و ارزان از امکانات بهداشتی و بیمارستانی توسط افرادی که قصد ترک سیگار را دارند، ممکن است نیاز به وضع قانون یا آیین‌نامه‌هایی توسط نهادهای مختلف و تامین اعتبارات لازم برای انجام صحیح کار باشد که برای تحقق پیشگیری اقتضایی، این هماهنگی و همکاری‌ها در همه رده‌ها و سازمان‌ها باید صورت گیرد.

باید توجه شود اگر کلیه عوامل مؤثر در بزه‌کاری نوجوانان و جوانان را در نظر بگیریم و

نوجوانی را فرض کنیم که محیط خانوادگی او آن چنان آلوده باشد که نتواند خود را از آثار بد آن دور کند و یا مشکلات گوناگون آن چنان او را احاطه کرده باشد که خلاصی از آن دشوار باشد، در این صورت، بعید به نظر می‌رسد که تعلیم و تربیت به تنهایی نقش قاطع و مهمی در جلوگیری از بزه‌کاری داشته باشد؛ زیرا مجموعه شرایطی که او را احاطه کرده او را به راهی خواهد کشاند که خواه و ناخواه در مسیر درستی قرار نخواهد گرفت (کریمیان، ۱۳۸۷، ص ۱۴۱).

ویژگی‌های پیشگیری اقتصادی از کج‌روی

۱- عدم تمرکز بر اقدامات سلبی: گرچه ممکن است در طول انجام اقدامات پیشگیری اقتصادی، نیاز به انجام اقدامات سلبی هم باشد، ولی پیشگیری اقتصادی از کج‌روی بر اقدامات ایجابی استوار است. علت این موضوع آن است که با پیشرفت علوم و فناوری، اقدامات سلبی به‌طور ذاتی با استقبال مخاطبان مواجه نمی‌شود و حتی ممکن است نتیجه معکوس داده و آنان را به نافرمانی مدنی وادار کند.

۲- فراهم کردن امکانات جایگزین: اصل دیگری که در پیشگیری هوشمندانه اقتصادی باید رعایت شود، استفاده از اقدامات جایگزین برای توفیق بیشتر در پیشگیری از کج‌روی است. مثلا اقدامات جایگزین برای سیگار می‌تواند استفاده رایگان یا ارزان از امکانات تفریحی، ورزشی و فرهنگی باشد. ضمناً فضایی در ذهن افراد باید ایجاد شود که هر وقت خواست به سمت استفاده از سیگار برود، این هشدار در ذهنش تداعی شود که جایگزین مناسب‌تری برای آن وجود دارد.

۳- بهره‌گیری از نظام تشویق: اقدامات تشویقی خصوصاً درباره افراد در معرض خطر و همچنین بهبود و ترمیم وضعیت بزهکاران و مجرمان می‌تواند موثر باشد. اگر سیستمی ایجاد شود که افراد در معرض خطر بتوانند به محض مواجهه با وضعیت خطرناک به آن سیستم رجوع کرده و بخاطر این رجوع، تحت پوشش اقدامات حمایتی و تشویقی قرار گیرند، بسیاری از مشکلات موجود در خصوص کج‌روی قابل حل خواهد بود. از سویی بزهکاران آزاد شده، اگر مورد حمایت و نظارت قرار گیرند، قاعدتاً کمتر به طرف کج‌روی و ارتکاب بزه متمایل می‌شوند.

۴- آموزش و تبلیغات مستمر و فراگیر (عملیات روانی): از دیگر مولفه‌های پیشگیری اقتصادی، آموزش مستمر گروه‌های هدف بصورت گسترده و فراگیر است. در بحث آموزش استمرار و

فراگیر بودن اهمیت زیادی دارد و موضوعات آموزش هم باید متناسب با درک سنی، جنسی و یادگیری افراد گروه‌های هدف برنامه‌ریزی شود. در واقع این بخش به‌عنوان پایه اقدامات یادشده است و اگر تبلیغات و آموزش‌های صحیح در طول اقدامات پیشگیری اقتضایی از کج‌روی صورت نگیرد، بقیه اقدامات را تحت‌الشعاع خود قرار خواهد داد.

۵- در نظر گرفتن آزادی نسبی برای کج‌روی و حداقل استفاده از پیشگیری کیفی: نکته پایانی بحث پیشگیری اقتضایی از کج‌روی، آن است که از تجویز و استفاده از مجازات‌های سیستم عدالت کیفی در این نوع پیشگیری باید تا حد ممکن اجتناب شود. ممکن است تمام اقدامات درباره گروه سنی هدف صورت گیرد و به‌عنوان مثال یک گروه نوجوانان با استفاده از کلیه نکات یادشده، به ترک سیگار رهنمون و تشویق شوند، اما در نهایت ممکن است تعداد محدودی از آنها اعلام کنند که با وجود همه اقدامات انجام شده، موافق با این هدف پیشگیرانه نیستند و تمایل دارند از سیگار استفاده کنند و یا استفاده از آن را ترک نکنند. در اینجا چه باید کرد؟ آیا باید با استفاده از جبر و زور آنان را وادار به قبول موضوع کرد؟ و یا اینکه معتقد به این بود که اجبار درباره مسایل اجتماعی نتیجه نمی‌دهد و باید اینگونه افراد را آزاد گذاشت تا خود با گذشت زمان به نتیجه مطلوب برسند؟ همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، گیدنز عقیده دارد که در جامعه‌ای که عدالت نسبی در آن حکمفرماست، در مورد این قبیل افراد، باید چشم‌پوشی کرد و راه کج‌روی را برای آنان باز گذاشت تا به مراحل بالاتر و خشن‌تری از بزه و جرم متمایل نشوند. اما اینجا دو پرسش اساسی پیش می‌آید:

- آیا همین آزادگذاشتن افراد باعث گسترش انحراف آنها در آینده نخواهد شد و به‌عنوان مثال نوجوان سیگاری به جوان معتاد تغییر وضع نخواهد داد؟

- در جوامعی که عدالت نسبی اقتصادی در آنها وجود نداشته و حتی شکاف طبقاتی شدید وجود دارد چه باید کرد؟

در مورد پرسش اول باید گفت آقای گیدنز، پذیرفتن حدی منطقی برای کج‌روی و جرم در جامعه را بدیهی دانسته و بدین سبب داشتن آزادی عمل محدود برای افراد کج‌رو و نبستن راه‌های تنفس آنان را امری طبیعی و به‌عنوان سوپاپ‌های اطمینان جامعه دانسته است. این سوپاپ‌های اطمینان،

هرچند ممکن است انرژی زیادی را تلف کنند، اما در نهایت از ازدیاد فشار درونی و انفجار دیگ جامعه جلوگیری خواهند کرد. در مورد پرسش دوم هم باید اذعان کرد موضوع میزان چشم‌پوشی از اقدامات ناهمنوایان با عرف و اخلاق جامعه (افراد کج‌رو) موضوعی نسبی است و با یک معیار و ملاک واحد نمی‌توان در همه جوامع آن را اجرا کرد اما در نهایت باید به آن به‌عنوان یک راهبرد هوشمندانه در برنامه‌های پیشگیری از جرم نگرست و توجه کرد که فضای هر جامعه تا چه میزان این راهبرد را می‌تواند بپذیرد. برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد بین، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، میزان دینداری، میزان کج‌رو بودن دوستان، واکنش والدین و متغیر دلالت‌های مقاومتی با گرایش به کج‌روی فرهنگی، رابطه وجود دارد (شمس و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۰۱). در پژوهشی دیگر محقق به این نتیجه رسیده که متغیر کج‌روی فرهنگی همسالان، عملکرد تحصیلی و نظارت و کنترل خانواده با کج‌روی پسران دبیرستانی رابطه معناداری داشته است (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۵). در اینجا مناسب است به نقش دین در پیشگیری از کج‌روی هم توجه کنیم. دین همواره به‌عنوان یکی از مهمترین ابزار امنیت و کنترل اجتماعی آثار چشمگیری در زمینه مهار جرم و کج‌روی بر جای نهاده و توجه دانشمندان جامعه‌شناسی را بویژه در حوزه مطالعه جرم و کج‌روی به خود جلب کرده است. مهمترین نقش دین می‌تواند در معنا دادن به زندگی انسان‌ها، حمایت روانی از افراد، افزایش همبستگی اجتماعی، کنترل رفتارهای فردی و ایجاد اجتماع اخلاقی تبیین شود. دورکیم دین را نظامی متحد از باورها و کنش‌های مرتبط با مقدسات می‌داند. تعریفی که به نظر برخی محققان مفهوم اجتماع اخلاقی مورد نظر او را کاملاً بر مبنای دینی استوار ساخته است (حاجی ده آبادی، ۱۳۷۹). در یک پژوهش با عنوان «ادراک نوجوانان از بزهکاری خانواده و تعدیل هیجان» به این نتیجه دست یافتند که نظارت ناکافی و دادن آزادی‌های بی حد و حصر به نوجوانان از عوامل مهم گرایش نوجوانان به کج‌روی است (گلدستون و هیون^۱، ۲۰۰۰) و کج‌روی افراد بیش از آنکه ناشی از نیروهای محرک به سوی ناهنجاری باشد، محصول ترک ممانعت است (نای^۲، ۱۹۸۵، ص ۳-۹). از سویی اگر عده زیادی از مردم، زندگی خود را خالی از رضایت ببینند، به احتمال زیاد رفتارهای کج‌روانه در مجراهایی خواهد افتاد که از نظر اجتماعی به ویرانی

1. Goldeston & Heaven

2. Nye

و تباهی ختم می‌شوند (گیدنز، ۲۰۰۹). نتایج یک تحقیق نشان داده است که دین‌داری قوی شرط غالباً کافی برای اجتناب از کج‌روی است. علاوه بر اینکه تقید زیاد به انجام مناسک دینی نیز شرط کافی برای اجتناب از کج‌روی ارزیابی شد. از سویی دیگر، به‌جا نیاوردن عبادات دینی شرطی لازم برای کج‌روی تشخیص داده شد. در مجموع در بین ابعاد مختلف دین‌داری، نقش بعد مناسکی در اجتناب از کج‌روی اهمیت به‌سزایی دارد (طالبان و پیکانی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۹).

تدوین سیاست‌های مقابل‌های باتفکیک سه مرحله «پیش از وقوع کج‌روی»، «مرحله وقوع کج‌روی» و «پس از وقوع کج‌روی» مشخص می‌شود. با این توضیح که در مرحله اول توجه عمده به اصل فراگیری سلامت اجتماعی معطوف می‌شود و ابعاد زیر به‌عنوان پیش‌زمینه‌های آن مورد توجه قرار می‌گیرد:

- ۱- ایجاد امنیت اجتماعی در معنای فراگیر و در سطح برخوردار ساختن آحاد جامعه از نیازهای زندگی؛
- ۲- فراهم آوردن توانمندی‌های لازم برای استمرار این امنیت هنگام وقوع بحران‌های اجتماعی (بلایای طبیعی، جنگ و مانند آن)؛
- ۳- وضع قوانین متناسب با تأمین اجتماعی با هدف فراهم‌ساختن چارچوب قانونی مناسب با فعالیت‌های پیشگیرانه؛
- ۴- تقویت نقش پیشگیرانه مدارس و بالابردن کیفیت آموزش‌های علمی و تربیتی، با هدف ایجاد سپرهای بازدارنده در برابر کج‌روی؛
- ۵- افزایش مراکز مشاوره اجتماعی در محلات و مدارس با هدف تسهیل زمینه حل مشکلات خانوادگی، رفتاری و اجتماعی؛
- ۶- به‌کارگیری سیاست‌های حمایت از نهادهای یادشده بویژه از طریق هماهنگ‌ساختن فعالیت‌ها و ایجاد زمینه دخالت موثر آنها در فعالیت‌های پیشگیرانه.

در مرحله دوم یا مرحله وقوع کج‌روی، فعالیت اساسی بررسی همه‌جانبه پدیده جرم و کج‌روی است. گونه‌های متعدد رفتارهای کج‌روانه و بویژه جرائم مهم و شایع با هدف تنظیم برنامه‌های

پیشگیری و مقابله با آن مورد مطالعه قرار می‌گیرد. گسترش توانمندی‌ها و امکانات نهادهای فعال در عرصه پیشگیری (مانند سیستم عدالت کیفری، موسسات مددکاری اجتماعی و مانند آن) نیز از جمله دیگر راهکارهای اساسی است که در این مرحله با هدف هرچه کارآمدتر ساختن آن نهادها طراحی و اجرا می‌شود. در مرحله سوم یا مرحله پس از وقوع کج‌رویی نیز هدف عمده را انسانی کردن مجازات و تنبیه تشکیل می‌دهد و مفاد آن هم کارآمد ساختن دو عنصر یادشده برای درمان فرد کج‌رو و فراهم آوردن زمینه بازگشت موثر او به جامعه است. محورهایی که این مضمون، توجه به آن را ضروری می‌سازد هم به این شرح است:

- اصول اجرای مجازات‌ها و راهکارهای بازپروری؛

- تجهیزات زندان‌ها و مراکز اصلاح و تربیت؛

- برنامه‌های توان‌بخشی و درمان در ابعاد متعدد زیستی، روانی و اجتماعی؛

- برنامه‌های آزادی مشروط و آماده‌سازی فرد برای از سرگیری زندگی اجتماعی؛

- برنامه‌های نظارت اجتماعی؛

- برنامه‌های بعد از آزادی مشروط یا آزادی نهایی و به‌ویژه کمک به فرد آزاد شده در بازیابی

جایگاه اجتماعی خویش (ستوده، ۱۳۹۵، ص ۱۴۱). باید توجه شود هر اندازه افراد در ساختار

جدید اجتماعی، سرمایه اجتماعی بیشتری داشته باشند، یعنی این متغیر به‌عنوان مجموعه

ذخایر ارزشمندی مانند حمایت‌های اجتماعی، روانی و مالی، حس تعلق، وابستگی و

مشارکت در جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی برای افراد وجود داشته باشد، سلامت

اجتماعی افراد در جامعه جدید در وضعیت بهتری قرار خواهد گرفت (کریمی‌مزیدی و

همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۱۱).

با نگرش در سوابق علمی و مطالعاتی مدون، سابقه پژوهش‌هایی در زمینه کج‌رویی بدست

آمده که در ادامه آمده است. شفیع‌زاده (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «کج‌رویی و نقش آن در

امنیت جامعه» به مسائلی نظیر: جامعه و جرم، نظریه‌های جامعه‌شناختی، بی‌هنجاری و ارتباط

خرده فرهنگ‌های بزهکار، جنسیت و جرم، جرایم دولتمندان و قدرتمندان، مفهوم بیماری روانی،

کج‌رویی و نظم اجتماعی، کنترل اجتماعی، زمینه‌ساز امنیت جامعه، پرداخته است که به‌صورت

کلی، نقش کج‌روی در امنیت جامعه را بررسی کرده و تاثیر عواملی مثل خرده فرهنگ‌های بزهکار، جنسیت، دارا بودن قدرت و مانند آن را در کج‌روی از یکسو و تاثیر کج‌روی در نظم اجتماعی را از سوی دیگر مورد پژوهش قرار داده است. وی بیان می‌کند که هنجارهای اجتماعی، رفتارهای معینی هستند که بر اساس ارزش‌های اجتماعی قرار دارند. ارزش‌های اجتماعی به تدریج به صورت هنجارهای اجتماعی در می‌آیند و با رعایت کردن آنها جامعه انتظام پیدا می‌کند. هنجارهای اجتماعی شیوه‌های رفتاری معینی است که در گروه یا جامعه متداول است و فرد در جریان زندگی خود آن را می‌آموزد، به کار می‌بندد و نیز انتظار دارد که دیگر افراد گروه یا جامعه آن را انجام دهند. افراد از همان آغاز کودکی و تشکیل شخصیت از طریق خانواده، پدر و مادر، خواهران و برادران بزرگتر، دوستان و خویشاوندان خود به تدریج هنجارهای اجتماعی را فرا می‌گیرند و آنرا جزئی از شخصیت خود می‌سازند و می‌آموزند آنچه را که هنجار اجتماعی است به کار بندند و آنچه را که خلاف هنجار اجتماعی است به کار نیندند. اگر کسی هنجار جامعه یا گروه را رعایت نکند مورد سرزنش و حتی مجازات قرار می‌گیرد. رعایت کردن هنجار جامعه تنها ناشی از وجود پاداش یا مجازات نیست. ما در اجرای این هنجارها و قواعد نیاز به تذکر دیگران نداریم. این قواعد جزئی از وجود ماست و به نحوی با آن آشنا هستیم و خود را موظف به اجرای آن می‌دانیم که به کار نبستن آنها در مواردی ما را دچار احساس گناه می‌کند. به عبارت دیگر افراد در صورت تخلف از هنجارهای گروهی خود را مجازات می‌کنند.

خیری و ده‌آبادی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «عوامل موثر در پیدایش کج‌روی و جرم از دیدگاه ابن خلدون» به بررسی مسائلی چون عوامل اجتماعی جرم از دیدگاه ابن خلدون، عوامل سیاسی، مهاجرت، نقش دین و باورهای مذهبی، نقش خانواده، آموزش و پرورش و نقش عوامل اقتصادی در بروز کج‌روی پرداخته است. وی بیان کرده که ابن خلدون از سویی به اختیار انسان باور دارد و از سوی دیگر، با پذیرفتن اجتماعی بودن انسان، تأثیر عوامل محیطی و اجتماعی را بر عملکرد او می‌پذیرد؛ از این رو، به عوامل گوناگونی همچون تجمل‌گرایی و تضاد منافع، بیداد حاکمان، سستی هم‌بستگی‌های اجتماعی، جنگ‌های داخلی و خارجی توجه دارد و این عوامل را سبب وقوع جرایم بی‌شماری، از جمله مفساد اقتصادی، قتل، جرایم جنسی و شورش‌های اجتماعی

می‌داند. دیدگاه ابن خلدون در تحلیل عوامل اجتماعی جرم به نظریه‌های تلفیقی و ترکیبی نزدیک تر است؛ اما او تجمل‌گرایی و بروز تضاد میان شهرنشینان را زمینه ساز بسیاری از جرایم برمی‌شمارد و از میان همه عوامل اجتماعی جرم، توجه ویژه‌ای به دولت و مفاسد سیاسی و اقتصادی آن دارد.

روش پژوهش

این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی و براساس معیار زمان غیرمقطعی است. در این پژوهش با توجه به موضوع پژوهش، پرسش و فرضیه‌های طرح شده، روش تحقیق بصورت کیفی بوده و با استفاده از داده‌های اولیه حاصل از بررسی اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای بوده و سپس نتایج حاصل از مصاحبه دقیق با ۱۶ نفر از خبرگان موضوع تحقیق در این زمینه (مبتنی بر تحلیل تفسیری) صورت گرفته است. با استفاده از روش تحلیل تفسیری در این پژوهش، پژوهشگر درصدد است تا در حد امکان، به آشکار نمودن پیام‌های نهفته در متن نوشتاری مصاحبه بپردازد. محقق با مرور ادبیات موجود درباره موضوع پژوهش، ایده‌هایی را درباره اینکه چه موضوعات و مفاهیمی باید برای رمزگذاری انتخاب شوند، به دست آورد و نظریه‌ای را از قبل در ذهن خود در نظر گرفت. بنابراین براساس آنها، رمزها را تعریف کرده، سپس مفاهیم جدیدی متناسب با آنها از داده‌های مصاحبه استخراج کرد. با ادامه فعالیت برابر روش تعریف شده، محتوای آشکار متن‌ها تحلیل و توصیف شدند. کار دیگری که در پژوهش انجام شد، استفاده از مرور همتا^۱ است و منظور این است که از فرد دیگری که از نظر مهارت در سطح پژوهشگر و یا بالاتر است، کمک گرفته شد؛ بنابراین متن پیاده شده علامت‌گذاری نشده‌ای در اختیار او قرار گرفت، ماهیت پژوهش را برای او تبیین و از او خواسته شد گفته‌های اساسی را برجسته کند، سپس متن محقق دوم با تحلیل محقق اصلی مقایسه شد. در مواردی که محقق دوم گفته‌هایی را برجسته نکرده، اما پژوهشگر آن را به‌عنوان گفته اساسی مشخص ساخته است و به عکس، تأمل صورت گرفت و تغییرات لازم اعمال شد. برای انجام تحلیل نهایی، همان‌گونه که گیلهام توصیه می‌کند (گیلهام^۲، ۲۰۰۰، ص ۷۳)، یک توقف قریب یک هفته‌ای انجام شد، زیرا در پایان این زمان، می‌توان با دیدی تازه و ذهنی سازمان یافته‌تر، به

1. peer-review

2. Gillham

اطلاعات بازگشت و به نوشتن شرح مفصل و تفسیر اظهارات و وقایع پرداخت. در نوشتن گزارش، تنها به بازتولید گفته‌ها و توضیح فرایندها پرداخته نشده است، بلکه توضیح یا توصیف قابل فهمی ارائه شد، درحالی که شواهد کافی برای بحث‌های نظری نیز وجود داشته است. برای این منظور، در شرح مفصل داده‌های مصاحبه، به ربط دادن و جمع بندی عقاید و نظریات مصاحبه شوندگان همراه با نقل قول‌های مستقیم و غیرمستقیم نیز پرداخته شده و در نهایت جمع بندی یافته‌ها و نتایج پژوهش صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

پیشگیری اقتضایی از کج‌روی، در نظر گرفتن راهکارهای پیشگیرانه‌ای است که ضمن در نظر گرفتن ارزش‌ها و عرف اکثریت جامعه، هدفمند و عملکردگرا بوده و با پیش‌بینی منطقی راه‌های جایگزین برای رفتارهای انحرافی افراد کج‌رو، به دنبال افزایش موفقیت برنامه‌های پیشگیری از جرم و دستیابی به جامعه‌ای سالم با حداقل کج‌روی و جرم است. پیشگیری اقتضایی از کج‌روی، به معنای آن است که برنامه‌های پیشگیری از کج‌روی باید به نحوی طرح‌ریزی شوند که ضمن برآوردن نسبی خواست‌ها و ارزش‌های مورد قبول اکثریت جامعه، آزادی عمل محدود و منطقی را برای اقلیتی که هم‌نوا با سایر افراد جامعه نیستند (افراد کج‌رو) فراهم آورد، چون در غیر این صورت واکنش افراد ناهم‌نوا ممکن است فراتر از کج‌روی و در قالب جرایم خشن و ویرانگر بروز یابد. ماهیت و محتوای رفتار کج‌روانه هم از گذشته تاکنون و هم از یک جامعه تا جامعه دیگر بسیار فرق می‌کند. در مجموع هیچ یک از این نظریه‌ها تبیین جامعی از جرم را فراهم نمی‌سازند تا چه رسد به تبیین همه انواع کج‌روی. اما این نظریه‌ها از بعضی لحاظ با یکدیگر تداخل می‌کنند و از پاره‌ای جهات دیگر می‌توانند با هم ترکیب شوند تا درک معقولی از جنبه‌های عمده رفتار کج‌روانه فراهم سازند. اما آنچه باید مد نظر قرار گیرد:

الف- توجه به نقش پیشگیری اقتضایی از کج‌روی در موفقیت بیشتر برنامه‌های پیشگیری از جرم با استفاده از این فنون است:

- عدم تمرکز بر اقدامات سلبی؛

- فراهم کردن امکانات جایگزین؛
 - بهره‌گیری از نظام تشویق؛
 - آموزش و تبلیغات مستمر و فراگیر؛
 - در نظر گرفتن آزادی نسبی برای کج‌روان افراطی و استفاده حداقلی از مجازات‌ها.
- ب- اعمال توجه ویژه به نقش تأثیرگذار دین در تامین امنیت جامعه و پیشگیری از کج‌روی از طریق معنادادن به زندگی، حمایت روانی از افراد، افزایش همبستگی اجتماعی، کنترل رفتارهای فردی و ایجاد اجتماع اخلاقی.
- در صورتی که برنامه‌های پیشگیری اقتضایی از کج‌روی با موفقیت در جامعه‌ای اجرا شود، موفقیت برنامه‌های کلان پیشگیری از وقوع جرم هم بسیار محتمل‌تر خواهد شد و تاثیرگذاری آنها بر عوامل انسانی و محیطی در جامعه بیشتر می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

جامعه‌ای که بر این واقعیت واقف است که انسان‌ها، ارزش‌ها و علایق گوناگونی دارند باید جایی برای افراد و گروه‌هایی در نظر بگیرد که فعالیت‌هایشان با هنجارهایی که اکثریت از آنها پیروی می‌کند، هم‌نوايي ندارد (افراد کج‌رو). غالباً کسانی که از شیوه‌های رسمی پیروی می‌کنند به افرادی که در سیاست، علم، هنر و زمینه‌های دیگر اندیشه‌های نو پدید می‌آورند با سوء ظن می‌نگرند. جامعه‌ای که نسبت به رفتار کج‌روانه تحمل نشان می‌دهد دچار شکاف اجتماعی نمی‌شود، اما دست‌یابی به این امر هنگامی ممکن است که آزادی‌های فردی با عدالت اجتماعی همراه شود. در یک نظم اجتماعی که نابرابری‌ها به‌طور آشکار بزرگ نیستند و فرصت زندگی کامل و رضایت‌بخش برای همه به‌طور کلی وجود دارد، اگر آزادی با برابری هماهنگ نشود و اگر بسیاری از مردم زندگی خود را تا حد زیادی تهی از ارضای شخصی ببینند، بسیار محتمل است که رفتار انحرافی متوجه هدف‌هایی شود که از نظر اجتماعی ویرانگر هستند. به‌طور کلی باید یک رابطه منطقی بین آزادی‌های قانونی از یک طرف و هنجارهای اجتماعی و ارزش‌های مورد قبول و احترام اکثریت جامعه از سوی دیگر برقرار شود تا پیشگیری اقتضایی از کج‌روی، در سطح جامعه تحقق یابد و

انجام آن امکان پذیر شود. فرایند کنترل جرم و کج روی صورت های متنوعی را در جوامع مختلف به خود گرفته و هر شکل خاص نیز از سازوکارهای خاص خود برخوردار بوده است. سازوکارهایی که به تعبیر دقیق گونه های متفاوتی از ضمانت های اجرایی است که در قالب پاداش ها، تشویق ها، تنبیه ها و مجازات های گوناگون نمود می یابد و هر جامعه با تکیه بر آن انگیزه لازم را برای وادار کردن اعضاء خود به در پیش گرفتن رفتارهای مطلوب و پیروی از موازین هنجارهای اجتماعی در آنان ایجاد می کند.

پیشنها

با استفاده از نتایج مطالعات و مصاحبه های انجام شده و همچنین یافته های حاصل از پژوهش، پیشنهادات زیر در زمینه «استفاده از راهبرد پیشگیری اقتضایی از کج روی، برای موفقیت بیشتر در اجرای برنامه های پیشگیری از جرم» مطرح می شود:

- ۱- توجه به ایجاد امنیت اجتماعی در معنای فراگیر و برخوردار ساختن آحاد جامعه از نیازهای زندگی؛
- ۲- فراهم آوردن توانمندی لازم برای استمرار امنیت اجتماعی و ملی هنگام وقوع بحران های اجتماعی (بلایای طبیعی، جنگ و مانند آن)؛
- ۳- توجه دقیق به وضع و تغییر قوانین تأمین اجتماعی متناسب، با هدف فراهم ساختن چارچوب قانونی مناسب با فعالیت های پیشگیرانه؛
- ۴- تقویت نقش پیشگیرانه مدارس، دانشگاه ها و سایر دستگاه های آموزشی و پرورشی کشور برای بالابردن کیفیت آموزش های علمی و تربیتی با هدف ایجاد سپرهای بازدارنده در برابر کج روی؛
- ۵- افزایش و توسعه مراکز مشاوره اجتماعی رایگان در محلات و مراکز آموزشی با هدف تسهیل زمینه حل مشکلات رفتاری و ناهنجاری های اجتماعی و بکارگیری سیاست های حمایت از این نهادها به ویژه از طریق هماهنگ ساختن فعالیت ها و ایجاد زمینه دخالت موثر آنها در فعالیت های پیشگیرانه؛
- ۶- بررسی و مطالعه علمی و همه جانبه پدیده جرم و کج روی با توجه به فرهنگ بومی کشور، گونه های متعدد رفتارهای کج روانه و بویژه جرائم مهم و شایع با هدف تنظیم برنامه های

پیشگیرانه و مقابله با آن؛

۷- گسترش توانمندی‌ها و امکانات نهادهای فعال در عرصه پیشگیری از جرم و کج‌روی (مانند سیستم عدالت کیفری، نیروی انتظامی و موسسات و مراکز مددکاری اجتماعی) با هدف هرچه کارآمدتر ساختن این نهادها؛

۸- توجه به موضوع عادلانه‌ترکردن مجازات‌ها و تنبیه افراد کج‌رو برای کارآمدتر ساختن دو راهکار یادشده برای درمان آنها و فراهم آوردن زمینه بازگشت موثر به جامعه با توجه به محورهای زیر:

- بازنگری و اصلاح اصول و قوانین مربوط به اجرای مجازات‌ها درباره افراد کج‌رو و راهکارهای بازپروری آنها؛

- متناسب‌سازی و بهبود تجهیزات زندان‌ها و مراکز اصلاح و تربیت برای این دسته از افراد (کج‌روها)؛

- پیش‌بینی برنامه‌های موثر توان‌بخشی و درمان در ابعاد متعدد زیستی، روانی و اجتماعی؛
 - پیش‌بینی برنامه‌های آزادی مشروط و آماده‌سازی افراد کج‌رو برای از سرگیری زندگی اجتماعی؛
 - تقویت و تدارک برنامه‌های نظارت اجتماعی متناسب با وضعیت افراد کج‌رو؛
 - تدارک برنامه‌های موثر برای بعد از آزادی از زندان و به ویژه کمک‌های مالی و معنوی به فرد آزاد شده برای بازیابی جایگاه اجتماعی.

فهرست منابع

- انصاری، فرشته. (۱۳۸۹). همنشینی و کج‌روی: نگاهی به دیدگاه‌های اسلامی و یافته‌های اجتماعی، نشریه کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۲۹، ۴۲-۴۹. بازیابی از: <http://ensani.ir/fa/article/137362>
- پویافر، محمدرضا. (۱۳۹۰). آنومی و کج‌روی در جامعه در حال گذار؛ مطالعه یک مسئله در شهر سمنان، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۱۰، ۵۱-۷۹. بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=177757>
- چلبی، مسعود. (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی نظم، تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشر نی.
- حاجی ده‌آبادی. محمدعلی. (۱۳۷۹). ارتباط اخلاق و سیاست جنایی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه مفید قم.
- خیری، علی و حاجی ده‌آبادی، محمدعلی. (۱۳۹۲). عوامل موثر در پیدایش کج‌روی و جرم از دیدگاه ابن‌خلدون، پایگاه علمی آموزشی معرفت فرهنگی. بازیابی از: <http://marefatefarhangi.nashriyat.ir/node/122>

- ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۹۵). آسیب شناسی اجتماعی - جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: انتشارات آوای نور.
- سلیمی، علی. (۱۳۹۵). تحلیل پاره‌فرهنگی در نظریه قرآنی کج‌روی. دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، شماره ۱۵، ۳۴-۵. بازیابی از: http://soci.rihu.ac.ir/article_1307.html
- سلیمی، علی (۱۳۹۶). رویکرد بزه‌دیده شناختی در نظریه قرآنی کج‌روی. فصلنامه پژوهشی معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۳۲، ۲۳-۴۴. بازیابی از: <http://www.magiran.com/view.asp?Type=pdf&ID=1807278&l=fa>
- سیدمن، استیون. (۱۳۹۶). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی (هادی جلیلی، مترجم)، تهران: نشر نی.
- شمس، سیمین؛ عموزاده، معصومه؛ زینی وند مقدم، حجت و غلامی، بهمن. (۱۳۹۲). بررسی عوامل موثر بر گرایش به کج‌روی فرهنگی دانشجویان دختر و پسر، فصلنامه زن و جامعه، دوره ۴، شماره ۱۳، ۱۰۱-۱۲۲. بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=213841>
- طوبی، ژاکلین رودلف؛ پيله ور، قمر. (۱۳۵۶). تعریف نظام گسیختگی اجتماعی. مجله مطالعات جامعه شناختی. شماره ۷، ۱۲۸-۱۳۵. بازیابی از: https://jnoe.ut.ac.ir/article_15351.html
- رشیدزاده گرگری، منصور. (۱۳۸۶). تبیین جامعه‌شناسی کج‌روی‌های اجتماعی، نشریه اصلاح و تربیت، شماره ۶۸، ۵۱-۵۳. بازیابی از: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/299484>
- عباس‌زاده، محمد؛ عزیززاده اقدم، محمداقرا؛ آقایی هیر، توکل و نجف‌زاده نخجوانلو، اسماعیل. (۱۳۹۳). کج‌روی فرهنگی و عوامل مرتبط با آن در میان پسران دبیرستانی شهر تبریز. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۲۵، ۲۵-۳۸. بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=279983>
- علیوردی‌نیا، اکبر و حسنی، محمدرضا. (۱۳۹۲). نقش عواطف اخلاقی در پیشگیری از بروز جرم، فصلنامه کارآگاه، سال ششم، شماره ۲۴، ۹-۳۰. بازیابی از: <http://243.magiran.com/view.asp?Type=pdf&ID=1542999&l=fa>
- طالبان، محمدرضا و بیگانی، تکتیم. (۱۳۹۱). آزمون فازی ارتباط علی دین‌داری با کج‌روی: شرط لازم یا شرط کافی، فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال سوم، شماره ۲، ۱۱۹-۱۵۲. بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=194467>
- کریمی‌مزیدی، سجاده؛ زارعی محمودآبادی، حسن، قادری ثنائی، رمضانعلی؛ حبیب پور گتایی، کرم و علی‌پور، فردین. (۱۳۹۲). رابطه سرمایه اجتماعی و کج‌روی در بین دانش‌آموزان پسر ۱۵ تا ۱۸ ساله شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰، پژوهش‌نامه اخلاق، شماره ۲۵، ۱۱۱-۱۳۴. بازیابی از: http://refahj.uswr.ac.ir/browse.php?a_id=1356&sid=1&slc_lang=fa
- کریمی‌ان، حسین. (۱۳۸۷). نگاهی به بزهکاری نوجوانان و جوانان، نشریه معرفت، شماره ۱۲۶. بازیابی از: <http://ensani.ir/fa/article/70003>
- کوزر، لوییس. (۱۳۹۲). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی (محسن ثلاثی، مترجم). چاپ هجدهم. تهران: انتشارات علمی.
- کوئن، بروسی. (۱۳۹۳). مبانی جامعه‌شناسی (غلامعباس توسلی و رضا فاضل، مترجمان). تهران: انتشارات سمت.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی. (منوچهر صبوری، مترجم)، تهران: نشر نی
- محسنی، فرید. (۱۳۹۳). تأثیر تغذیه بر کج‌روی و رفتار مجرمانه با نگاهی به آموزه‌های دین اسلام، نشریه پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، دوره ۱۵، شماره ۳۹، ۱۸۱-۲۱۲. بازیابی از: http://law.journals.isu.ac.ir/article_1576.html
- محسنی، منوچهر. (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی عمومی. چاپ بیست و چهارم، تهران: انتشارات طهوری.
- ورسلی، پیتر. (۱۳۸۸). نظریه‌های جامعه‌شناسی نظم (سعید سعیدفر، مترجم)، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

- Blackman, Shane. (2014). Subculture. In Craig J. Forsyth & Heith Copes (eds). Encyclopedia of social deviance, Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Eitzen, S. and Maxine, B. eds. (1990). The Reshaping of America: Social Consequences of the Changing Economy. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.
- Gelsthorpe, Loraine. (2006). Subculture. In Bryan S. Turner (ed). The Cambridge dictionary of sociology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony. Birdsall, Karen. (2009). Sociology, translated by Hassan Chavoshiyan, Tehran: Ney publication.
- Gillham, B. (2000). The Research Interview, London, Routledge.
- Goldeston, M. & Heaven, P.C.L. (2000). Perception of the family delinquency and emotional adjustment among youth. Personality and Individual Deference, 29, 116-1178. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886999002640#aep-abstract-id5>
- Ingram, Jason R., Justin W. Patchin, Beth M. Huebner, John D. McCluskey and Timothy S. By-num. (2007). Effects among At-Risk Early Adolescents Parents, Friends, and Serious Delinquency: An Examination of Direct and Indirect. Criminal Justice.
- Nye, E. Ivan. (1985). Family relationship and delinquent behavior. New York: Wiley.
- Wehmeier. Sally. (2005). Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, London, Seventh Edition, publishing by oxford

